

ЛЯШЕНКО Р. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
(Житомирський національний
агроєкологічний університет)

МАМЧУР С. М.,
студентка
(Житомирський національний
агроєкологічний університет)

УДК 347.998.85

АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ В УКРАЇНІ: ПЛЮСИ ТА МІНУСИ РЕФОРМУВАННЯ

У статті окреслено сутність адвокатської монополії на представництво в суді. Зазначено причини, які передували запровадженню в Україні монополії адвокатури. Досліджено зміни, що внесені до вітчизняного законодавства. Визначено поняття, мету, завдання, а також обґрунтовано позитивні та негативні аспекти адвокатської монополії.

Ключові слова: адвокатська монополія, представництво в суді, адвокат, чинне законодавство, адвокатура, права, інтереси, правова допомога, адвокатська діяльність, процесуальні гарантії.

В статье обозначена сущность адвокатской монополии на представительство в суде. Указаны причины, которые предшествовали введению в Украине монополии адвокатуры. Исследованы изменения, которые внесены в действующее законодательство нашего государства. Определены понятие, цели, задачи, а также обоснованы позитивные и негативные аспекты адвокатской монополии.

Ключевые слова: адвокатская монополия, представительство в суде, адвокат, действующее законодательство, адвокатура, права, интересы, правовая помощь, адвокатская деятельность, процессуальные гарантии.

The article outlines the essence of the lawyer's monopoly on representation in court. The reasons, which preceded the introduction of monopoly of advocacy in Ukraine, were indicated. The changes that were made to the current legislation of our state are investigated. The concept, the purpose, the task, as well as the substantiated positive and negative aspects of the lawyer's monopoly are defined.

Key words: lawyer monopoly, representation in court, lawyer, current legislation, law, rights, interests, legal assistance, advocacy, procedural guarantees.

Вступ. Сьогодні в Україні триває конституційна реформа, спрямована на запровадження адвокатської монополії на судове представництво, що передбачає здійснення захисту підозрюваного чи обвинуваченого, а також представлення інтересів потерпілого, позивача чи відповідача в суді виключно адвокатами.

Проблеми, пов'язані безпосередньо з організацією та діяльністю інституту адвокатури, у тому числі й ті, що стосуються адвокатської монополії, досліджувалися

багатьма вченими, а саме: Н.В. Андріановим, В. Бернамом, А.В. Богмою, О.Н. Бондарем, Т.Б. Вільчик, Л.Є. Владиміровим, С. Гібенсом, І.Ю. Гловацьким, С.В. Гончаренко, Т.С. Коваленко, Р.Г. Мельниченко, М.В. Руденко, О.Д. Святоцьким, М.І. Сірим, Р. Смітом, О.Н. Стояновим, Н.В. Хмелевською, Ю.Т. Шрамко, К. Штерном, О.Г. Яновською та ін. Проте питання позитивних і негативних аспектів реформи монополії адвокатури є дискусійним у вітчизняній юридичній науці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз конституційної реформи, що стосується запровадження адвокатської монополії в Україні.

Результати дослідження. Нині існує низка запланованих змін у сфері правосуддя, впровадження яких уже варто очікувати в найближчому майбутньому. Передбачається, що ці зміни передусім сприятимуть виведенню українського правосуддя на новий щабель розвитку, а також наближенню його до відповідних європейських стандартів, що є важливим для України, особливо тепер, коли вона прагне утвердитись у європейській спільноті. Ці реформаційні процеси не оминули й адвокатуру. Загалом процес, пов'язаний з удосконаленням роботи цього органу, розпочався ще у 2015 році, коли була запропонована концепція інституціонального реформування адвокатури України. Вона основана на порівняльно-правовому аналізі законодавства країн Європейського Союзу та вітчизняного законодавства, спрямована на вирішення завдань реформування інституту адвокатури, закріплених у Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 р. (прийнятій 20.05.2015), що передбачає системні зміни в законодавстві. Зокрема, ці зміни стосуються комплексної побудови інституційних спроможностей цього правозахисного інституту, гармонізації законодавства, що регулює діяльність адвокатури відповідно до європейських стандартів [1].

Ще одним поштовхом до реалізації цих змін стало те, що адвокати почали порушувати питання стосовно надання їм виключного права представляти інтереси як фізичних, так і юридичних осіб у судах, запровадивши монополію адвокатури на судове представництво.

Перші кроки на шляху до запровадження адвокатської монополії зроблені ще у 2012 році. Саме тоді почали розробляти план проекту стосовно введення в дію монополії адвокатури. І вже у 2016 році внесено відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, згідно з яким тепер виключно адвокат може бути захисником підозрюваного чи обвинуваченого, представляти інтереси потерпілого, позивача чи відповідача в суді [2].

Відповідно, розроблено низку законопроектів, а пізніше прийнято Верховною Радою України, такі як Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо заходів правового захисту адвокатів від 02.12.2014 № 1194; Проект Закону України про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката) від 06.07.2015 № 2298а; Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування органів адвокатського самоврядування) від 19.01.2015 № 1794; Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деяких інших законодавчих актів України (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування і роботи органів адвокатського самоврядування) від 04.02.2015 № 1794-1. Спільною ідеєю вище перелічених Законопроектів стало впровадження монополії адвокатури. Однак реальні зміни передбачено прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII. Цей Закон містить положення, які передбачають, що ця монополія закріплюється на конституційному рівні. Підтвердженням цього є внесені зміни до статей 59 і 1312 Конституції України. Зокрема, у статті 59 зазначається: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». У статті 1312 Основного Закону говориться: «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [3, с. 3].

Також варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII запропоновано чіткий план поетапного запровадження адвокатської монополії на судове представництво. Так, згідно з Перехідними положеннями цього законодавчого акта, адвокати здійснюють представництво: з 1 січня 2017 року – у Верховному Суді України та касаційних судах; із 1 січня 2018 року – в апеляційних судах; із 1 січня 2019 року – почнуть представляти інтереси клієнтів у судах першої інстанції, а з 1 січня 2020 року – в судах органів державної влади та органів місцевого самоврядування [4]. Передбачається, що таке поступове введення адвокатської монополії буде більш ефективним і принесе плідні результати. Окрім цього, ці реформаційні процеси спрямовані на те, щоб адвокатура України стала однією з найпотужніших правозахисних структур.

Отже, адвокатська монополія – це виключне право адвокатів на судове представництво. Тепер тільки та особа, яка є адвокатом, може захищати права та представляти інтереси як фізичних, так і юридичних осіб у цивільному, адміністративному, кримінальному й господарському судочинстві. Проте варто зазначити, що є винятки, передбачені Законом України від 02.06.2016 № 1401-VIII, стосовно судового представництва. Так, у Конституції України в статті 131² зазначається: «Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [3, с. 3].

Що стосується основного завдання адвокатської монополії, то можна сказати, що воно не спрямоване на наділення будь-кого певними конкурентними перевагами стосовно іншого. Навпаки, така монополія спрямована на те, щоб підвищити й покращити рівень якості правничих послуг за рахунок особистої зацікавленості адвоката, тобто це означає, що за некваліфіковане надання своїх послуг адвокат буде притягуватися до дисциплінарної відповідальності, а в окремих випадках – буде здійснюватися анулювання свідчення, що підтверджує право на зайняття адвокатською діяльністю.

Крім цього, запровадження адвокатської монополії передбачає виведення з тіншового обороту тих правників, які не мають статусу адвоката, практичного досвіду роботи, відповідних навичок і знань, але при цьому вони надають людям послуги у сфері права.

Реформа, першими результатами якої стали зміни, внесені до Конституції України в частині правосуддя, вже розпочалась. Проте, незважаючи на це, запеклі дискусії не припиняються. Щодня з'являються все нові й нові погляди, одні з яких схвалюють такі зміни, а інші, навпаки, – критично ставляться до цього. Тому, аби зрозуміти, чи дійсно важливо продовжувати надалі реалізовувати в країні адвокатську монополію, необхідно зважити всі аргументи «за» і «проти» цієї реформи.

Основні аргументи «за» впровадження реформи.

– Монополія адвокатів слугуватиме запорукою ефективної реалізації конституційного права громадян на отримання кваліфікованої правничої допомоги. Тобто адвокати будуть зацікавлені в тому, щоб надати якісну правничу допомогу своїм клієнтам, у протилежному випадку вони притягуватимуться до дисциплінарної відповідальності або взагалі будуть позбавлені права займатися адвокатською діяльністю, що стане для них неабияким стимулом.

– Адвокатська монополія на судове представництво сприятиме утвердженню єдиної корпорації правників, тобто створюватимуться спеціальні професійні групи та незалежні об'єднання адвокатів, які будуть надавати кваліфіковану правничу допомогу.

– Монополія адвокатів на представництво в суді є необхідною в нашій державі та не менш важливою для суспільства, ніж монополія, зокрема, нотаріусів.

– Сторона, яка буде працювати з адвокатом, матиме змогу користуватися всіма передбаченими чинним законодавством України процесуальними гарантіями, зокрема такими як недопустимість звуження чинних прав і свобод як за обсягом, так і за змістом; надання допомоги захисником у реалізації прав і свобод учасниками процесу; недопущення порушення процесуальних прав людини та громадянина; відновлення порушених прав і свобод тощо.

– Основною метою адвокатів стане не підприємницька діяльність, тобто отримання прибутку за рахунок клієнтів, а здійснення своєї головної функції – захист прав та інтересів людини та громадянина.

– В Україні існує достатня кількість професійних і кваліфікованих адвокатів, аби мати можливість підтримувати відповідний, високий, рівень конкуренції й разом із тим не спровокувати зростання цін на правничі послуги.

– Кожен професійний правник, який виявить бажання отримати статус адвоката, зможе без будь-яких перешкод скласти іспит на зайняття адвокатською діяльністю.

– Адвокатська монополія на судове представництво є в більшості розвинених країнах світу, у тому числі й у країнах Європейського Союзу. Так, у США законодавчо закріплено презумпція надання ефективної допомоги захисником (адвокатом) [5, с. 149].

Аргументи «проти» адвокатської монополії.

– Отримання статусу адвоката буде пов'язане з багатьма складнощами, одне з можливих – корупційний складник.

– Монополія адвокатури суперечить принципу верховенства права, ускладнюється доступ до правосуддя. Варто зазначити, що Конституцією України передбачено, по-перше, що права людини не можуть бути обмежені; по-друге, звернення громадян до суду стосовно захисту своїх прав і свобод гарантується; по-третє, кожен громадянин є вільним у виборі свого захисника, а адвокатська монополія передбачає обмеження права громадян на вільний вибір захисника виключно з числа професійних адвокатів. Тобто можливість отримати правничі послуги від правника, що не є професійним адвокатом, обмежена законом.

– Монополія може призвести до того, що почне посилюватися контроль з боку держави за адвокатурою. Адже забезпечення та захист прав і свобод людини в нашій державі є її головним конституційним обов'язком, тому саме це може стати причиною надмірного втручання держави в діяльність адвокатури.

– Звернення до адвокатів для здійснення судового представництва в дрібних справах є не виправданим.

– Значний дефіцит адвокатів у невеликих містах нашої держави унеможливить реалізацію права громадян на отримання правничої допомоги.

– Виходячи з кількості звернень громадян до суду, показник завантаженості одного адвоката в умовах дії адвокатської монополії буде дуже високим, а це, у свою чергу, призведе до того, що адвокати не зможуть ефективно надавати правничу допомогу.

– Монополія адвокатури не відповідає рівню розвитку нашого суспільства, тобто це означає, що вона уподібнюється такому собі закритому клубу, а це, звичайно, не може позитивно вплинути на подальший розвиток конкуренції (чим менша конкуренція, тим нижча якість).

Як бачимо, монополія адвокатури на судове представництво отримала неоднозначну оцінку від фахівців. Зокрема, її прихильники стверджують, що вона має безліч плюсів, водночас опоненти, навпаки, вбачають в адвокатській монополії лише недоліки.

Ми підтримуємо та поділяємо позицію тих фахівців, що виступають «за» адвокатську монополію й аргументуємо це таким:

– вона дасть змогу значно покращити якість надання правничої допомоги за рахунок підвищення рівня кваліфікованості наших адвокатів, тобто представником адвокатської діяльності зможе стати не будь-яка особа, а лише та, яка матиме вищу юридичну освіту, на відмінно складе відповідний іспит, а також матиме досвід роботи помічником адвоката не менше як два роки;

– адвокати почнуть відповідальніше ставитися до своїх професійних обов'язків, інакше вони будуть позбавлені права на зайняття адвокатською діяльністю;

– зросте не лише довіра пересічних громадян до адвокатів, а й попит на таких фахівців на вітчизняному ринку праці;

– ця монополія сприятиме вдосконаленню роботи всієї адвокатури України, що виведе її на новий рівень розвитку;

— адвокатська монополія допоможе підвищити рівень конкуренції представників адвокатської діяльності як усередині держави, так і на міжнародній арені в майбутньому;

— Україна є демократичною, соціальною та правовою країною, в якій велику роль відіграють права і свободи людини, а їх дотримання й захист є головним обов'язком держави. Тому адвокатська монополія певною мірою стане запорукою покращення рівня якості життя наших громадян.

Відтоді, як реформа стосовно запровадження адвокатської монополії на судове представництво дала свій старт, усе частіше висловлюються думки про те, що її варто тимчасово призупинити, а саме до закінчення судової реформи. Активно проводяться дискурси щодо того, аби в майбутньому обмежити монополію адвокатури немайновими справами на суму позовних вимог понад 2 млн. грн., тобто адвокатура стане обов'язковою для серйозних бізнес-спорів, в інших випадках участь адвокатів буде необов'язковою. Дехто ж категорично виступає за скасування адвокатської монополії. Проте чи матимуть такі дискурси своє продовження в діях на практиці та чи взагалі бути адвокатській монополії в нашій державі, покаже час.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна резюмувати, що прагнення врегулювати вітчизняний ринок надання правничих послуг є важливим і надзвичайно необхідним фактором сьогодення нашої держави, а здійснення монополізації адвокатури, яка безпосередньо спрямована на представництво прав та інтересів громадян у судах, є одним із головних елементів такого врегулювання. І хоч адвокатська монополія має певні недоліки, проте вони не переважають над позитивними сторонами цієї реформи. На нашу думку, запровадження монополії адвокатури стане не лише стимулом для адвокатів – відповідальніше ставитися до своїх безпосередніх обов'язків, а й підвищить якість надання ними правничої допомоги, сприятиме зростанню довіри пересічних громадян до адвокатів. Також адвокатська монополія допоможе ефективно вдосконалити діяльність усієї адвокатури України, що, у свою чергу, виведе її на новий рівень розвитку. Окрім цього, ця монополія позитивно впливатиме на підвищення рівня конкуренції представників адвокатської діяльності як усередині держави, так і на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. Київ: Парламентське видавництво, 2015. 13 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. Київ: Парламентське видавництво, 2018. 88 с.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Київ: Парламентське видавництво, 2016. 141 с.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-19. Київ: Парламентське видавництво, 2016. 532 с.

5. Ляшенко Р.Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.0. Київ, 2011. 234 с.

